

IMAGINEA INDIGENULUI LA JOSEPH CONRAD

Ecaterina CRECICOVSCHI

Catedra Literatura Universală

This study focuses on the image of the savage in J. Conrad's prose. The necessity to tackle this aspect is explained by the fact that despite the savage is a rare presence in the writer's works, it is important for referring its creator to the theme of exoticism in literature and to Neoromanticism. In order to realize J. Conrad's originality, he is compared with R. Kipling. The analysis shows that one condemns imperialism, while the other exalts it. Thus, both share the interest in unknown tribes, their beliefs and superstitions. Among the races that populate J. Conrad's writings, one could include the Malays, the Arabs, the Indians, the Chinese, the Africans. As a rule they are idealized. However, opinions differ regarding this peculiarity. Ch. Achebe, for instance, offended by the way Africans are represented in *Heart of Darkness*, called J. Conrad 'a bloody racist'. I. Watt, A. Kettle, D. Schwarz disapproved him, providing convincing arguments against. They consider that even if sometimes the writer displays ambiguous attitudes, generally he denounced racism, creating an image of the savage that, as the Neoromantic doctrine implies, combines realistic and romantic features.

În timp ce personajele feminine sunt depășite numeric de cele masculine, indigenul este o apariție cu totul rară în romanele lui J. Conrad. Mai exact, personajul dat apare în romanele timpurii ale scriitorului – *Almayer's Folly* („Trăsnaia lui Almayer”, 1895), *An Outcast of the Islands* („Proscrisul din arhipelag”, 1896), *Lord Jim* (1900), *The Rescue* („Țărutul refugiului”, 1920), câteva nuvele – *Karain* (1898), *An Outpost of Progress* („Un avanpost al progresului”, 1898), *The Lagoon* („Laguna”, 1898), *The Nigger of the "Narcissus"* („Negrul de pe *Narcissus*”, 1898), *Heart of Darkness* („Inima întunericului”, 1902), *Typhoon* („Taifun”, 1903) și episodic, în *Victory* („Victorie”, 1915) – lucrări despre mare și ținuturi îndepărtate: insulele arhipelagului Malaiez, Indiile Occidentale, Africa etc. Axându-se în operele menționate pe imaginea băștinașului și a stihiei acestuia – luxurianta natură tropicală – J. Conrad aduce în literatura engleză o doză considerabilă de exoticism alături de alți scriitori ai timpului. De multe ori, comparat cu R. Kipling, a fost considerat de unii critici „un Kipling al Mărilor Sudului” [1, p.63]. Totuși, deosebiriile dintre cei doi sunt mult mai pregnante decât asemănările. R. Kipling exalta „misiunea civilizatoare” a imperiului britanic și medita despre „povara omului alb” (*White man's burden*). J. Conrad își concentra atenția asupra efectelor dezagregatoare și distructive ale imperialismului. Dar exotismul conradian, asemeni celui al contemporanului său, este, în fond, de factură neoromantică, deoarece reînvie la cumpăna secolelor XIX-XX interesul pentru popoare necunoscute, neatinsse de progresul științific, pentru credințele, superstițiile, tradițiile și viziunea lor asupra lumii. Prin urmare, imaginea neoromantică a indigenului este una complexă, care nu este privată de emoții și sentimente copleșitoare, de spiritul aventurii, de abilitatea de a fi ferm în circumstanțe excepționale, de a rămâne fidel legilor seculare ș.a. Pe de altă parte, întâlnim în literatura perioadei respective și reprezentări ale băștinașului lipsite de complezență. Acestea se fondau pe impresiile existente, care erau ori *imparțiale*, dar accentuau inferioritatea indigenului față de colonizatorul alb: „*Ca termen generic, indigenul presupune primii locuitori ai Africii, Asiei, Americii de Nord, precum și ai Australiei. El nu are naționalitate prin definiție și nici nu va avea până când nu-i va fi acordată de un colonizator european*” [2, p.77]; ori *negative*, prezentându-l în culori sumbre: „*Sălbaticul este sălbatic întotdeauna. Poți să-l îmbraci, să-l educi, să-l faci în aparență un om civilizat; dar schimbarea va fi superficială, doar o spoială, nimic mai mult. Însă numai o dată să-l lași să miroase sângele, să audă strigătul de luptă al străbunilor și totul va fi uitat. Superioritatea lui, cultura lui sau orice altceva, va cădea de pe el ca o haină. El devine din nou ceea ce întotdeauna a fost în adâncul sufletului – un barbar iresponsabil*” [2, p.72]. Deși în anumite creații persistă aluzii la ideile vehiculate în epocă, J. Conrad nu s-a lăsat influențat, propunând o interpretare originală a fenomenului, care presupunea combinarea abilă a materialului factologic existent cu idealurile umane în care credea. Așadar, indigenul conradian este rezultatul unui amalgam de particularități realiste și romantice, caracteristice pentru concepția neoromantică despre om.

Majoritatea băștinașilor care au roluri principale în romanele sau nuvelele conradiene sunt malaiezieni. Comparativ, alte rase – arabii, indienii, chinezii, negrii – sunt în minoritate. R. Curle consideră [3, p.121] că primii l-au fascinat pe scriitor prin natura lor aprigă și războinică, cu toate că și cei din urmă posedă calități demne de apreciat. Printre malaiezienii reprezentativi se numără Dain Maroola („Trăsnaia lui Almayer”), Babalatchi („Trăsnaia lui Almayer” și „Proscrisul din arhipelag”), Doramin și Dain Waris („Lord Jim”), Hassim

(„Țărnuțului”), Karain („Karain”), Arsat („Laguna”). Este semnificativ că la descrierea lor J. Conrad nu și-a propus nici să dezumanizeze, nici să europenizeze modul de gândire oriental. Ca toate personajele conradiene, băștinașii malaiezieni sunt stăpâniți de dragoste și ură, de fericire și suferință, de succese și in-succese. Oricum, ei încă trăiesc în amurgul ideilor preconceptuate. Orizonturile lor par să fie legate de lucruri care, în accepțiunea omului alb, se referă numai la emoții. Iar universul spiritual al indigenilor, nedeslușit al-bilor, ar putea provoca animozități grave, din cauza unor excese emotive, în celălalt univers, în care ei conviețuiesc cu omul alb. Conștientizând că anume gândirea este esența caracterului băștinașilor, J. Conrad s-a străduit să-l prezinte cât mai credibil, cu o perspicacitate și o sinceritate ireproșabilă. Spre exemplu, Abdulla din „Trăsnaia lui Almayer” se impune datorită politeții și ingeniozității lui arabe, iar Dain Waris, Doramin, Hassim – aristocrați malaiezieni – datorită demnității și nobleței lor. A. Kettle subliniază [1, p.65] că unele portrete ale indigenilor sunt idealizate, scriitorul atribuindu-le particularități specifice romantismului, dar, mai cu seamă, naționalismului polonez. R. Curle însă este de părere că J. Conrad a reflectat cu veridicitate melancolia și resemnarea disperată a inimii sălbătice, spiritul fatalist al sălbăticiilor și liniștea apăsătoare a pădurilor care sunt constante în viața triburilor de aborigeni.

Adevărul este că scriitorul a manifestat simpatie pentru fiecare copil al imaginației sale, indiferent de rasă, gen, mentalitate, statut social, ocupație etc. În pofida acestui fapt, opiniile sunt împărțite. Există voci critice care susțin că în creațiile lui J. Conrad se strecoară atitudini rasiste referitor la imaginea indigenului. A. Kettle infirmă ipoteza [1, p.64-65], menționând că nici una dintre lucrările lui nu are caracter propagandistic, cu toate că se știa despre conservatismul lui temperamental și loialitatea față de imperiul britanic. T. Araz este de acord cu exegetul englez, adăugând că scriitorul și-a propus să expună falsitatea teoriilor reacționare [4, p.90] și în nici un caz să le propage, dar lasă să se înțeleagă că în opera conradiană este evidentă superioritatea rasei albe față de cea latină, slavă, islamică [4, p.95], atitudinea lui J. Conrad privitor la problema „rasei” rămânând destul de ambivalentă. De fapt, cele mai multe discuții pe tema dată au apărut în legătură cu nuvela „Inima întunericului”. Chiar dacă ne-am propus să ne preocupăm de reprezentarea omului numai în romanele scriitorului, considerăm că este oportun să comentăm nuvela amintită pentru a clarifica divergențele survenite pe marginea subiectului. În linii mari, „Inima întunericului” abordează dezintegrarea morală și fizică a omului civilizat în mijlocul sălbăticiilor, J. Conrad încercând să combată astfel „fantezia despre superioritatea înăscută” [2, p.73]. Naratorul povestirii – Marlow – relatează în prezența unor prieteni întâmplări care l-au marcat profund. Este vorba de călătoria lui pe „un fluviu mare”. Scriitorul nu numește nici fluviul, nici colonia unde se petrec grozăviile reale, dar se subînțelege că este vorba de Congo, vizitat de el însuși în 1890. Pe malurile fluviului Marlow întrezărește următoarele scene: „Un clinchet ușor, îndărătul meu, m-a făcut să-mi întorc capul. Șase negri înaintau la șir, trudind pe cărare. Umblau drept și încet, legănând în echilibru, pe cap, coșuri mici, pline cu pământ, iar clinchetul ținea măsura, odată cu pașii. În jurul șalelor aveau niște zdrențe negre, ale căror capete scurte se bălăbăneau la spate ca niște cozi. Le deslușeam fiecare coastă, încheieturile brațelor și picioarelor erau ca niște noduri pe frânghie; fiecare purta un cerc de fier în jurul gâtului și erau legați unul de altul cu un lanț ale cărui verigi se legăneau în clinchetul acela ritmic. O nouă detunătură dinspre deal m-a făcut să mă gândesc deodată la vasul de război pe care-l văzusem trăgând pe continent. Era același soi de glas cobitor; numai că acești oameni nu puteau fi numiți inamici nici chiar de cea mai aprinsă imaginație. Aceștia erau numiți criminali, iar legea cruntă, ca și bombardamentul ghiulelilor, tăbărâse pe ei, ca o taină de neînțeles venind dinspre mare. Piepturile uscățive găfâiau ritmic, nările larg deschise vibrau, ochii se holbau în sus, ca împietriți. Au trecut pe lângă mine, la o palmă depărtare, fără o privire, cu indiferența aceea deplină, mortală a sălbaticilor nefericiți. În spatetele acestei mărfi vii pășea lenevos, ținând o pușcă de mijlocul țevii, unul dintre paznici, produs al noilor forțe intrate în acțiune” [5, I, p.401]. Sau: „Umbre negre se ghemuiau, se lungeau pe jos, stăteau printre copaci, rezemându-se de trunchiuri, lipindu-se de pământ, ieșind pe jumătate la lumină, pe jumătate topite în penumbră, în toate posturile de durere, uitare de sine și disperare” [5, I, p.402-403]. Sau „Mureau pe încetul ... se vedea limpede. Ei nu erau inamici, ei nu erau criminali, nu mai aveau nimic pământesc acum ... nu erau decât umbre negre ale bolii și foametei, zăcând grămadă în întunericul verzui. Adunați de prin toate văgăunile țărnuțului, cu toată legalitatea unor contracte temporare, pierduți într-un ținut necunoscut, hrăniți cu merinde neobișnuite, boleau, deveneau nefolositori și li se îngăduia atunci să se târască departe, la odihnă” [5, I, p.403]. Sau: „Îmi pierise pofta să mai zăbovesc la umbră și m-am grăbit s-o iau spre birouri. Când m-am apropiat, am întâlnit un alb, într-o ținută atât de neașteptat de elegantă, încât în primul moment l-am luat drept un fel de arătare. [...] Era șeful contabil al societății” [5, I, p.404].

De la acest personaj Marlow aflase pentru prima oară de existența lui Kurtz, directorul unei stațiuni comerciale, „o persoană foarte de seamă”, care „trimite la centru atâta fildeș cât toți ceilalți la un loc” [5, I, p.405]. Un alt funcționar colonial îl descrie pe Kurtz ca pe un „om extraordinar ... un sol al milei, al științei, al progresului” [5, I, p.415]. Când ajunsese în sfârșit la stația mult laudatului personaj, îl găsisese bolnav pe moarte și complet sălbăticit, în mijlocul grămezilor de fildeș pe care le adunase. Adus pe bordul vasului lui Marlow, bolnavul încercă să evadeze, pentru a se întoarce la starea de sălbăticie; readus pe vas, își dădu sufletul. „Oroare! Oroare!” [5, III, p.479] fură ultimele cuvinte ale misteriosului Kurtz, despre care Marlow spune: „Mama sa era pe jumătate englezoaică, tatăl său pe jumătate francez. Toată Europa contribuise la plămada lui Kurtz; și am aflat curând că – lucru nespus de potrivit – «Asociația internațională pentru suprimarea moravurilor sălbaticilor» îi dăduse în sarcină întocmirea unui raport merit viitoarei sale orientări. Kurtz îl și alcătuisese ... ” [5, II, p.450]. Raportul începea: „Noi, albi, în stadiul de dezvoltare la care am ajuns, trebuie să apărăm în fața lor (a sălbaticilor) în chip de ființe supranaturale ...”. La sfârșitul raportului adăugase o notă marginală, „foarte laconică”, dar „ca un fulger brăzdând un cer perfect senin: Exterminați toate aceste brute !” [5, II, p.451].

Asemeni multor colonizatori stimulați de dorința de a stăpâni teritoriile noi și de a se îmbogăți, Kurtz reușise să-și creeze propriul regat mic dintr-o porțiune a Africii. Dar, contrar ideologiei imperialiste stabilite, Kurtz nu luase în considerație că formația lui europeană nu-l ferea de o guvernare proastă, de cruzime sau de barbarie. Drept consecință, Kurtz sălbăticise complet din cauza goanei după fildeș. Prin destinul tragic al lui Kurtz, J.Conrad pare să sugereze, în opinia lui J.A. Höglung [2, p.73], că scutul civilizației, în care cultura europeană a investit considerabil, era, în realitate, o crustă subțire și transparentă, care putea fi distrusă cu ușurință în bucăți, dezvăluind „o inimă a întunericului”, la fel de crudă și de sălbatică ca a unui indigen: „Sălbăticia îl mângâiasse pe cap și, uite, capu-i era ca o minge ... o minge de fildeș, îl alintase și ... vai! ... Kurtz se ofilise; sălbăticia îl luase la sân, îl îndrăgise, îl îmbrățișase, îi intrase în sânge, îi mistuise carnea și-i legase sufletul de propriu-i suflet prin ritualurile de neconceput ale cine știe cărei inițieri diavolești! El era favoritul, răsfățatul îndopat al sălbăticiei” [5, II, p.448-449].

În orice caz, din momentul publicării nuvelei, fusese acceptat unanim că una dintre preocupările ei fundamentale era condamnarea atrocităților colonialismului. Cel puțin, până în 1975, când cunoscutul romancier nigerian Chinua Achebe criticase vehement nuvela în eseuul său *An Image of Africa: Racism in Conrad's Heart of Darkness* („O imagine a Africii: rasismul în *Inima întunericului* de Conrad”). Ch. Achebe declarase că în nuvela conradiană imaginea Africii – barbară și fără trecut istoric – contrastează izbitor cu civilizația europeană, iar congolezii sunt înfățișați dezgustător și lipsiți de compătimire. Pe scurt, „Inima întunericului” este o carte jignitoare, deplorabilă, care n-ar mai trebui considerată o capodoperă, iar J.Conrad, deși și-a asumat rolul de plâsmuitor de mituri consolatoare, este, până la urmă, un „rasist sângeros”. Ch.Achebe insistă că povestirea încurajează intoleranța rasială și, prin urmare, trebuie condamnată. După Ch.Achebe, neajunsul principal al nuvelei este că nu analizează orientarea rasistă a imperialismului, iar băștinașii Africii nu sunt tratați ca ființe umane. Pentru Ch.Achebe este insuficient că J.Conrad demască în lucrarea sa doar modalitatea nemiloasă de exploatare a resurselor umane din Africa.

În schița despre „Inima întunericului” I.Watt [6, p.85-96] aduce argumente care contrazic punctul de vedere al lui Ch.Achebe. Potrivit exegetului, corespondența și studiile critice ale lui J.Conrad demonstrează că scriitorul nu avea o teorie ideologică anume pe care ar fi dorit s-o propage și nici nu credea că acesta ar fi un scop literar adecvat. Pe tot parcursul vieții J.Conrad s-a împotrivit să adopte vreo doctrină politică. De asemenea, scriitorul și-a formulat clar părerea despre băștinașii Africii. „Negrul”, scrie J.Conrad, „împărtășește cu noi cunoașterea universului în care trăim – ceea ce nu-i o povară ușoară. Barbaria per se nu este o crimă ... iar Belgienii (responsabili pentru grozăviile din Congo) sunt mai răi decât cele șapte epidemii de ciumă din Egipt în măsura în care în cazul acela a fost o pedeapsă trimisă pentru un anumit păcat; dar în acesta ... omul nu este conștient de nici un păcat și, respectiv, nu poate pune capăt suferinței. Lui i se pare foarte strașnic și misterios; și recunosc că și mie mi se pare așa” [6, p.92]. Din cele expuse, este indubitabil că scriitorul mizează pe aspectul moral și nici pe departe pe cel politic sau ideologic al lucrurilor, de care era străin, ideea fiind valabilă și pentru „Inima întunericului”.

Celelalte argumente ale lui I.Watt sunt oferite în baza nuvelei propriu-zise, cercetătorul sugerând că „Inima întunericului” se axează, de fapt, pe trei momente: dezgustul lui Marlow față de colonizatorii din Africa și față de Kurtz; examinarea Vestului și nu a Africii; descrierea negrilor drept indigeni incapabili să înțeleagă sau să se folosească de tehnologia sau experiența Vestului. I.Watt vorbește și despre alte aspecte, dar consi-

deră că cele trei ies în evidență, fapt care-l susținem pe deplin. Mulți cercetători subscriu la constatările menționate, completându-le ulterior. D.Schwarz, unul dintre ei, atestă detalii noi despre caracterizarea indigenului și Vestului civilizat în „Inima întunericului”, observând că J.Conrad a fost influențat și de jurnalul lui Gauguin – *Noa Noa*, care oglindește vizita pictorului în Tahiti între 1891-1893, precum și picturile lui din faza tahitiană [7, p.85], ambii fiind convinși că fie în Malaiezia sau în Africa, sub pretextul civilizației, colonialismul european corupe oamenii și locurile unde pătrunde [7, p.87]. Pe de altă parte, Gauguin și J.Conrad, dezamăgiți de cultura europeană, revin la viața primitivă pentru noblețea, puritatea și exotismul ei. D.Schwarz conchide că în creația conradiană indigenul (inclusiv băștinașii Africii) apare inocent, iar colonizatorul european – sălbatic (Kurtz). C.Watts, la rândul său, atenționează în *introducerea* la volumul **Heart of Darkness and Other Tales** („Inima întunericului și alte povestiri”, 2002) [8, p.xxiv] că nuvela discutată a contribuit la inițierea unei campanii internaționale de protest care a stopat, în cele din urmă, excesele belgienilor din Congo. Exegetul mai enumeră câțiva scriitori „postcoloniali” [8, p.xxii] – Ngugi wa Thiong’o, Wilson Harris, Francis B. Singh, C.P. Sarvan – care, asemeni lui T.Araz, nu neagă poziția ambivalentă a scriitorului în privința problemelor rasiale, dar accentuează că „Inima întunericului” se înscrie în canonul lucrărilor care acuză colonialismul, iar autorul ei este unul dintre primii care a încercat să depășească prejudecățile epocii în care a trăit. Cu siguranță, numărul aprecierilor pozitive ale nuvelei conradiane nu se epuizează aici, dar deja stabilim explicit că interpretarea lui Ch.Achebe este nejustificată și subiectivă, iar în creația lui J.Conrad indigenul nu este, cu unele excepții, mai puțin important decât alte personaje.

Referințe:

1. Kettle A. An Introduction to the English Novel. Vol. 2. - London: Hutchinson & Co. LTD, 1969.
2. Höglung J.A. Mobilising the Novel: The Literature of Imperialism & the First World War. - Sweden: Uppsala, 1997.
3. Curle R. Joseph Conrad: A Study. - New York: Doubleday, Page & Co., 1914.
4. Araz T. The Art of Non-Commitment: Problematic Issues in Conrad’s Major Fiction. - Istanbul: Türk Kütüphaneciler Derenği Istanbul Şubesi, 1997.
5. Conrad J. Inima întunericului / Conrad J. Lord Jim. - București: Editura pentru Literatură Universală, 1964.
6. Watt I. Essays on Conrad. - West Nyak: Cambridge University Press, 2000.
7. Schwarz D. Reconfiguring Modernism, Explorations in the Relationship between Modern Art and Modern Literature. - New York: St. Martin’s Press, 1997.
8. Watts C. Introduction // Heart of Darkness and Other Tales. - Oxford: Oxford University Press, 2002.

Prezentat la 03.09.2007